

Mjällådalens kryptogamer

Mjällåns dalgång sträcker sig från Bastusjön i norr till Stavreviken vid Indalsälvens utlopp, en sträcka på ca 50 km (efter sammanflödet med Ljustorpsån heter den Ljustorpsån). Vid inventeringar längs dalgångens nedre lopp under 2009 och 2010 har en rad arter hittats som idag står på den s k rödlistan, dvs arter som på olika sätt är hotade genom miljöförändringar.

ORSAKER OCH VERKAN TILL EN ARTRIK LIVSMILJÖ

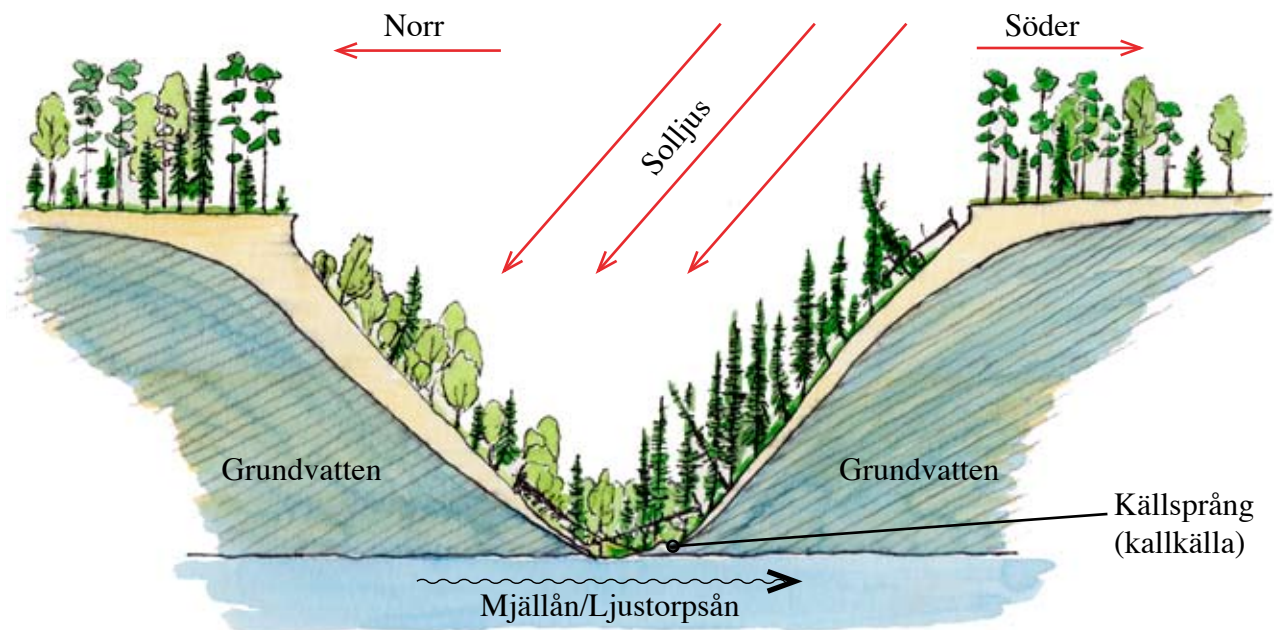
De mäktiga lagren av finsediment i de mellan-norrländska älvdalarna vittnar om en geologisk historia efter istiden¹⁾. Dessa ligger till grund för en näringsrik mark som avspeglar sig i både i den lägre kärlväxtfloran och på skogen. Mjällåns flöde har under årtusendenas lopp skurit sig djupt ner i sina egna sedimentavlagringar och bildat höga och branta nipor (älvbrinkar).

De sista 25 kilometrarna leder dalgången vattendraget i rakt sydlig riktning. Det skulle kunna innebära att ljustorpsflödet är ganska jämnt och att vegetationen därför borde vara likartad på bägge sidor om ån. Så är emellertid inte fallet. Den starkt meandrande ån¹⁾ bildar stora kontraster

mellan syd- och nordbranter i den djupa dalgången. Skuggsidorna med en lägre temperatur under längre tid är av stor vikt för mossornas konkurrens med de högre kärlväxterna. En mossa kan vegetera (växa) ända ner mot 0°C, medan gräs och andra örter behöver ca +5°C.

Mellan meanderbågarna bildas på flera ställen flackare partier som delvis översvämmas höst och vår, eftersom ån är oreglerad. Mindre vattendrag som rinner ner till ån har också skapat djupa raviner med hög luftfuktighet.

¹⁾ Se under Nipor, meandring...

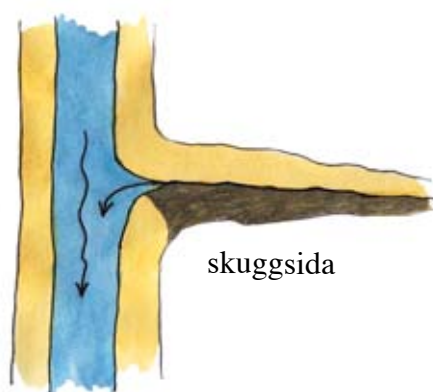

Principskiss av ravin i öst-västlig riktning mot Mjällån/Ljustorpsåns huvudfåra

Uppe på platån är det relativt torrt med en blandskog av tall och gran samt med en del löv i form av björk och asp. Solsidan har ett större lövinslag jämfört med skuggsidan som domineras av gran. I botten av ravinerna är både luft- och markfuktigheten högst. En frodig örtvegetation och kullfallna träd medverkar här till ett jämt fuktigt mikroklimat.

I de branta älvbrinkarna blir de södra sidorna om det rinnande vattendraget skuggsidor...

...liksom sydsidorna i de djupa ravinerna i öst-västlig riktning mot huvudfåran.

Skogen är till stor del starkt kulturpåverkad. Även om niporna är branta har man tidigare med mankraft avverkat mycket skog här. Några större svårigheter med transporter hade man inte då. Här nyttjades ån för flottning. Flottleden lades ner 1961. Många lövträd i form av framförallt björk och asp lämnades dock vid dessa avverkningar. Idag finns därför många ålderstigna lövträd kvar. En hel del har också fallit och ligger i olika nedbrytningsstadier. Här har bävern spelat en icke oväsentlig roll.

I anslutning till dalgången finner man många lämningar efter gamla torpställen. Dessa övergavs huvudsakligen under 1940- och 50-talen. På de högre upp liggande sedimentjordarna har man odlat medan översvämningsmarkerna vid ån nyttjats till slåtter och bete. En del av markerna har sedan dess planterats med gran medan andra lämnats till naturens egen väg att återgå till skog.

På de gamla odlingsmarkerna har nu frodvuxna granar gjort entré medan lövet tuktats av älg. I de brantare partierna har aspen i nutid hunnit nå grövre dimensioner. Även efter 1950 har mycket jordbruksmark övergivits i samband med jordbrukets modernisering med större traktorer och maskiner. Det har varit för små enheter, för brant eller svårtillgängligt på annat sätt (branta, smala vägar i niporna). Här ser man nu också en begynnande igenväxning.

Idag ser vi närmast ån en blandskog, delvis i mogen ålder, med stort inslag av löv. Den djupa dalgången med delvis svårtillgänglig skog för ett modernt skogsbruk har gjort Mjällån till en hemvist för många krävande arter bland lavar, mossor och svampar. En uppvuxen blandskog, lång kontinuitet med död ved och ett mikroklimat med hög och jämn luftfuktighet har skapats här och ligger till grund för artrikedomen.

Sammanfattningsvis

|||||

Mjällådalens var ett stort vattendrag vid istidens slutskede → mäktiga sedimentlager
Lättroderade sediment → djup dalgång
Finkorniga jordarter → näringsrik mark
Djup dalgång med hög vegetation → hög luftfuktighet
Oreglerat vattendrag utan stora nivåskillnader på korta sträckor → vattendraget meandrar
Vattendragets meandring → skapar stora kontraster i ljusinflödet längs ån
Stora kontraster i ljusinflödet → stora temperaturskillnader
Många biflöden längs ån → djupa fuktiga raviner
Lövträd lämnades vid tidigare avverkningar → stort inslag av gamla lövträd, död ved av både barr- och lövträd
Branta nipor → svårtillgängligt för det moderna skogsbruket
Svårtillgängligheten för det moderna skogsbruket → skogen har fått stå orörd närmast ån efter den tid då avverkningarna skedde manuellt

Rödlistade arter

|||||

Många växter, däggdjur, fåglar, svampar, mossor och lavar har blivit sällsynta genom ändrade bruksmetoder i jord- och skogsbruk, miljöpåverkan osv. För Sveriges vidkommande är dessa upptagna på en lista över hotade arter, den så kallade rödlistan. Listan sammanställs genom ArtDatabanken i Uppsala*. Långt ifrån alla dessa rödlistade arter är fridlysta. Listan är inte heller statisk utan förändras allteftersom hotbilder ändras och nya forskningsrön framkommer. Graden av hot anges i en numer internationell benämning enligt nedan förkortad version.

<u>Hotkategori</u>		<u>Definition</u>
RE	<i>Regionally Extinct</i> Nationellt utdöd	Arten försvunnen eller har dött ut regionalt eller från landet
CR	<i>Critically Endangered</i> Akut hotad	Arten löper extremt stor risk att dö ut regionalt eller från landet
EN	<i>Endangered</i> Starkt hotad	Arten löper mycket stor risk att dö ut regionalt eller från landet
VU	<i>Vulnerable</i> Sårbar	Arten löper stor risk att dö ut regionalt eller från landet
NT	<i>Near Threatened</i> Missgynnad	Arten nära kriterierna för sårbar

* www.artdata.slu.se

Rödlistade arter i anslutning till Mjällåns dalgång noterade under inventeringar 2009 och 2010.

De stora bokstäverna i högermarginalen anger hotkategorin enl Rödlistade arter i Sverige 2010.

* = med bild

Lavar

<i>Alectoria samentosa</i>	garnlav	NT
<i>Arthonia incarnata</i>	mörk rödprick	VU
<i>Bryoria nadvornikiana</i>	violettgå tagellav	NT
<i>Chaenotheca gracilentia</i>	smalskaftlav	VU
<i>Ch. Laevigata</i>	nordlig nållav	NT
<i>Cheiromycina flabelliformis</i>	sofjäderlav	NT
<i>Cladonia parasitica</i>	dvärgbägarlav	NT
<i>Collema curtisporum</i>	liten aspgelelav	VU
<i>C. furfuraceum</i>	stiftgelelav	NT
<i>C. nigrescens</i>	läderlappslav	NT
* <i>Lobaria pulmonaria</i>	lunglav	NT
<i>Ramalina sinensis</i>	småflikig brosklav	NT
* <i>R. thrausta</i>	trådbrosklav	EN
<i>Sclerophora coniophaea</i>	rödbrun blekspik	NT
* <i>Usnea longissima</i>	långskägg	VU

Mossor

<i>Anastrophyllum hellerianum</i>	vedtrappmossa	NT
* <i>Buxbaumia viridis</i>	grön sköldmossa	LC ²⁾
<i>Calypogeia suecica</i>	vedsäckmossa	VU
<i>Herzoginella turfacea</i>	platt spretmossa	³⁾
<i>Lophozia ascendus</i>	liten hornflikmossa	NT
<i>L. longiflora</i>	vedflikmossa	NT
* <i>Neckera pennata</i>	aspfjädermossa	NT
<i>Timmia austriaca</i>	skogstimmia	⁴⁾

Svampar

* <i>Amylocystis lapponica</i>	lappticka	NT
<i>Antrodia pulvinascens</i>	veckticka	NT
* <i>Artomyces pyxidatus</i>	kandelabersvamp	NT
* <i>Asterodon ferruginosus</i>	stjärntagging	NT
* <i>Clavaria purpurea</i>	luddfingersvamp	NT
<i>Cystostereum murrarii</i>	doftskinn	NT
* <i>Fomitopsis rosea</i>	rosenticka	NT
* <i>Geastrum quadrifidum</i>	fyrflikig jordstjärna	NT
<i>Gloiodon strigosus</i>	borsttagging	VU
* <i>Haploporus odoratus</i>	doftticka	VU
* <i>Hericium coralloides</i>	koralltaggsvamp	NT
<i>Hydnellum aurantiacum</i>	orange taggsvamp	NT
* <i>H. caeruleum</i>	blå taggsvamp	NT
<i>Hygrophorus karstenii</i>	äggvaxskivling	NT
<i>Hypocrea nybergiana</i>		NT
* <i>Junghunia collabens</i>	blackticka	VU
<i>J. luteoalba</i>	gulporing	NT
* <i>Lentaria epichnoa</i>	vit vedfingersvamp	NT

>>

<i>*Leptoporus mollis</i>	kötticka	NT
<i>Neolecta vitellina</i>	gullmurkling	NT
<i>Onnia leporina</i>	harticka	NT
<i>Pseudographis pinicola</i>	gammelgranskål	NT
<i>*Phellinus chrysoloma</i>	granticka	NT
<i>Ph. ferrugineofuscus</i>	ullticka	NT
<i>*Ph. nigrolimitatus</i>	gränsticka	NT
<i>Ph. pini</i>	tallticka	NT
<i>*Ph. populicola</i>	stor aspticka	NT
<i>*Phellodon niger</i>	svart taggsvamp	NT
<i>*Phlebia centrifuga</i>	rynkskinn	NT
<i>Plectocarpon lichenum</i>	lunglavsknapp	VU ⁵⁾
<i>Ramaria testaceoflava</i>	gultoppig fingersvamp	NT

- 2) Livskraftigt (LC) nordligt fynd utanför sitt kända utbredningsområde. Ingår i EU:s art- och habitatdirektiv
- 3) Ingår i EU:s art- och habitatdirektiv
- 4) Indikerar lång kontinuitet med hög luftfuktighet i kalkrik skogsmiljö
- 5) Små ljusa fingerlika fruktkroppar, 0,5-5 cm. Parasit på mossor som i sin tur växer på gamla grova lågor av lövräd, gärna i översvämningsmarker
- 6) Små svarta skivlika svampar som växer parasitiskt på lunglav. Troligen ny art för Medelpad

Bilder på rödlistade arter i anslutning till Mjällåns dalgång

|||||

EFTERLYSNING!

Bombmurkla, *Sarcosoma globosum* (VU)

En av våra fem fridlysta svampar. Numer mycket sällsynt. Saprophyt på granbarr på näringsrik sandjord med högt rörligt grundvatten. Förekommer gärna med blåsippa och kransmossa. Den är ännu inte funnen längs Mjällådalen, men borde kunna finnas där. Rapporter emottages tacksamt till Länsstyrelsen.

Foto: Lennart Vessberg

Blå taggsvamp, i mossig gammal granskog och på tallhed.

Foto: Lennart Vessberg

Grön sköldmossa, oftast på starkt rötade granolågor med hög luftfuktighet och näringsrik mark.

Foto: Hans Sundström

Aspfjädermossa, på grov levande asp i fuktig relativt ljus miljö med inslag av gran.

Foto: Stig Carlsson

Lunglav, ofta på gamla sälgar och på grov asp och rönn.

Foto: Anna Marie Wrenp

Trådbrosklav, i gammal senvuxen granskog med hög luftfuktighet.

Foto: Hans Sundström

Stjärntagging, på undersidan av murkna granlågor och även pinnar tätt mot marken i fuktig örtrik granskog.

Foto: Hans Sundström

Rosenticka, oftast på gamla granlångor i naturskogsmiljöer.

Foto: Lennart Vessberg

Gränsticka, på murkna granlångor i fuktig örtrik miljö.

Foto: Hans Sundström

Granticka, parasit på gran, på döende och döda stående stammar.

Foto: Hans Sundström

Blackticka, på kraftigt murkna granlågor i fuktig örtrik miljö.

Foto: Hans Sundström

Stor aspticka, på gamla grova levande aspar.

Foto: Hans Sundström

Luddfingersvamp, på marken i fuktig örtrik granskog.

Foto: Mattias Lif

Rynkskinn, på undersidan av grova murkna granlågor med kvarstående bark.

Foto: Lennart Vessberg

Vit vedfingersvamp, främst på grova starkt rötade asplågor i fuktig miljö.

Foto: Lennart Vessberg

Koralltaggsvamp, på starkt rötad lövved i fuktig miljö.

Foto: Lennart Vessberg

Kandelabersvamp, knuten till starkt murkna lågor av asp.

Foto: Hans Sundström

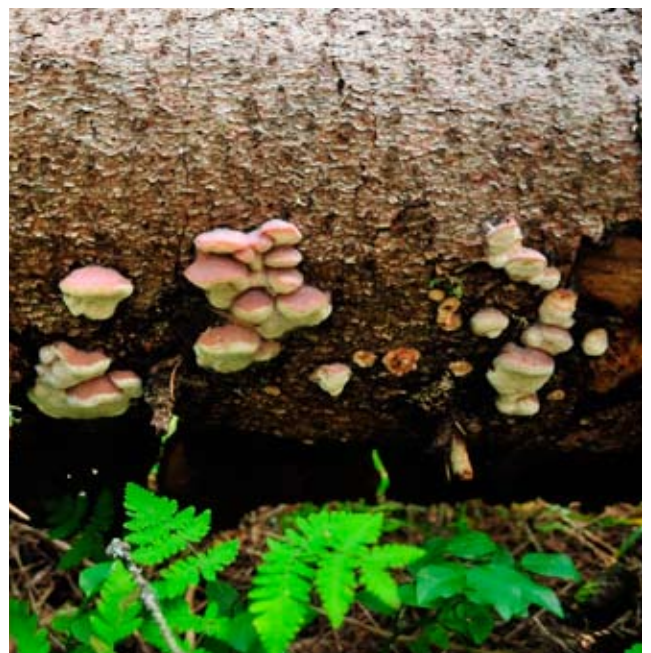
Lappticka, på grova delvis barklösa granlågor i områden med hög luftfuktighet.

Foto: Lennart Vessberg

Kötticka, på lågor och stående stammar av gran i fuktig miljö.

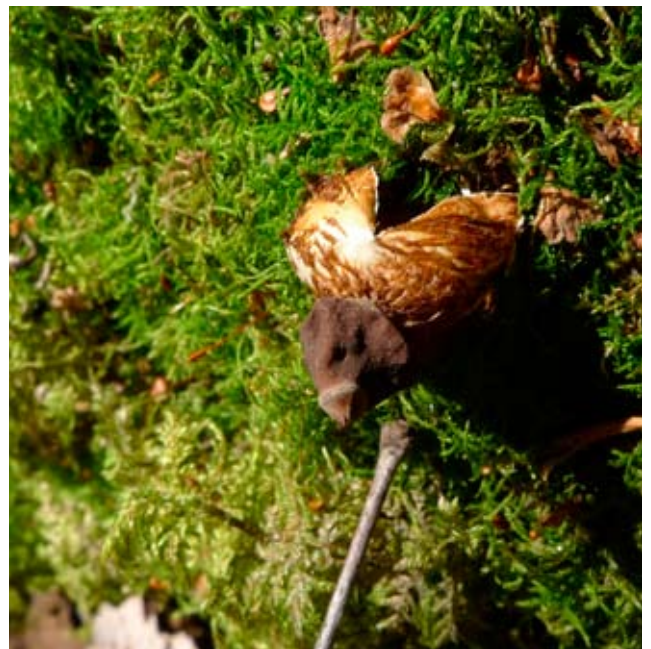
Foto: Hans Sundström

Svart taggsvamp, mykorrhizasvamp med gran i äldre skog. Arten länge förbisedd i Norrland.
Foto: Hans Sundström

Fyrflikig jordstjärna, på barmattan i äldre granskog. Kalkgynnad.
Foto: Hans Sundström

Doftticka, på gamla sälgar vid bäckar och myrkanter, ofta också inträngda bland gamla granbestånd.
Foto: Hans Sundström

Långskågg, i gammal granskog med hög och jämn luftfuktighet. Anses vara förebilden till julgransgirlanden.

Foto: Lennart Vessberg

Läs vidare

Läs vidare om Mjällån under följande rubriker på nedladdningsbara pdf:er

- Istidens slutskede
- Landhöjning
- Mjällån och Alnövulkanen
- Mjällån ”föds”
- Nipor, meandring, korvsjöar, raviner, ”krång” och ”getryggar”
- Kallkällor
- Mjällån – ett geologiskt levande vattendrag
- Sällsynta insekter och växter
- Fåglar knutna till vattendraget
- Laga skifte och gränsdragningar
- Studera Mjällåns geologi på plats